

Searle'ün Biyolojik Natüralizm ve Yapay Zekâya Dair Görüşlerinin Teolojik Açından Tahlili

 AYŞE KILIÇ^a

Öz: Bu makalede Searle'ün Biyolojik Natüralizm kavramı, yapay zekâ ve teizm bağlamında değerlendirilmiştir. Sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için bu çalışmada, öncelikle yapay zekâ konusundaki gelişmeler, kısa bir tarihsel çerçevede ele alınmıştır. Yapay zekâya dair iki ana görüş ve bu görüşlerdeki farklılığın nedenlerine de kısaca değinildikten sonra, zihin-beden sorunu, Searle'ün Çince odası deneyi ile biyolojik natüralizm anlayışı incelenmiştir. Nihayetinde, teist dinler bağlamında imkânın sınırları sorgulanıp, teolojik olarak yapay zekâda bilincin mümkün olup olmayacağı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, biyolojik natüralizm, teizm, düalizm, fizikalizm, nedensellik, ilahi fiil.

^a Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Programı
ayse.68uludag@gmail.com

Theological Analysis of Searle's Views on Biological Naturalism and Artificial Intelligence

Abstract: In this article, Searle's concept of Biological Naturalism is evaluated in the context of artificial intelligence and theism. In order to make a sound evaluation, in this study, developments in artificial intelligence are first discussed in a brief historical framework. After briefly mentioning the two main views on artificial intelligence and the reasons for the differences in these views, the mind-body problem, Searle's Chinese room experiment and the understanding of biological naturalism are examined. Ultimately, the limits of possibility have been questioned in the context of theistic religions and theologically it has been discussed whether consciousness is possible in artificial intelligence.

Keywords: Artificial intelligence, biological naturalism, theism, dualism, physicalism, causation, divine act.

Giriş

Hayatın her alanında yapay zekâ ile karşılaşmak mümkündür. Yapay zekâ, sağlık hizmetlerinden savunma sanayine, e-ticaretten coğrafi bilgi sistemlerine kadar nice uygulamayla birçok alanda hayatı kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte yapay zekâ, sinema sektöründeki birçok filme de konu olmuştur. Bu alandaki teknolojik ilerlemelerin sinemaya yansıyan görüntüsü oldukça ilgi çekicidir. Daha önce filmlerde, verilen komutlarla insan ihtiyaçlarını karşılamaya programlanmış hantal robotlar izlenirken; zamanla bunun yerini insansı robotlar yani cyborglar almaya başlamıştır. Bu durumun, kusurlu kabul edilen insanın biyolojik yapısının ancak robotik vasıflarla daha nitelikli hale getirilebileceği düşüncesine dayandığı söylenebilir. Böylece daha önceden algılanan hantal robot imgesi zamanla yerini insansı robotlara bırakmıştır. Ardından sinemada insana göre daha güçlü, rasyonel düşünen, hata yapma payı görece daha az olan androidler ve replikantlar görülmeye başlanmıştır. Bu değişimle; robot imgesi biraz daha farklılaşan izleyici, kendini filmler aracılığıyla insan ve robot arasında duygusal ilişkinin ihtimalini sorgularken dahi bulmuştur. Devamında; bütün gelişmişliğine rağmen insan olmaya çalışan, insanın kusurlu yapısına özenen, doğmuş olmayı ve anılara sahip olmayı isteyen robotlar ile empati kurma boyutuna bile ulaşılmıştır.

Sinemada değişen robot algısı, aslında insan zihninde değişen anlayışın da bir yansıması olarak okunabilir. Bu bağlamda, “insan, bir bakıma Tanrı’dan daha üstün bir yaratıcılığa mı, yoksa Tanrı olmaya mı soyunmaktadır?” ya da “yapay zekâya yönelik beklenti, insanın kusurlarının asgariye indirildiği bir yapı mıdır veya bu yapı, kusurlarına rağmen insana benzemeyi ön plana çıkaran bir yapı mıdır?” soruları, dikkat çeken yönleriyle karşımızda durmaktadır.

1. Yapay Zekânın Tarihçesi

Yapay zekâ temelini ilk makinelerden almış olsa da resmi olarak 1956 yılında, Hannover’deki Dartmouth College’de düzenlenen bir konferansla başlamıştır. 2006 yılında konferansın 50. yıl

kuşlaması, ilk konferansta bulunan beş katılımcının da iştirakiyle, yine Dartmouth'ta yapılmıştır. Burada “yapay zekâ” kavramının artık kullanılmaya başlandığı ve bir teori olarak kabul edildiği görülmektedir.¹ Her ne kadar resmi tarih olarak 1956 yılı verilse de yapay zekâ konusu, daha önce de gündeme gelen bir konudur. Örneğin, 1950 yılında Alan Turing, “makinelere düşünebilir mi?” sorusuna cevap arayan bir isimdir. Turing, makine zekâsı kavramını ortaya atmış ve insan zekâsını taklit eden makinelerin olabileceğini söylemiştir. Aynı zamanda düşünen makineler için daha sonra kendi adıyla anılacak olan bir de test geliştirmiştir.² Turing testi; yapay zekânın, insandakine eşdeğer bir bilinçliliğe sahip olup olmadığını ölçmek için ortaya atılan bir testtir. Bu testte; insan olan bir denek, muhataplarından hangisinin yapay zekâ olduğunun anlaşılacağı bir ortamda, onlarla yazılı iletişime girer. Onlara sorular sorar ve aldığı cevaplar neticesinde test edilen muhataplarından hangisinin yapay zekâ olduğunu anlamaya çalışır. Eğer anlamıyorsa, yapay zekânın insandakine eşdeğerde, bilinçli zihinselliğe sahip olduğu varsayılır.³ Turing'in yapay zekâ üzerine harcadığı emek, bununla sınırlı olmayıp, bilgisayarın kurumsal temelini atması ve ilk gerçek elektronik bilgisayarları inşa etme işinde bulunması da bunlara eklenebilir.⁴

Yapay zekâ alanındaki diğer gelişmeler sıralandığında; IBM'in ilk satranç oynayan programı yazması, yapay sinir ağları üzerindeki çalışmalar, Deep Blue'nin Kasparov'u yenmesi, yapay zekânın bir bilim haline gelmesi, internetin yaygınlaşması, yapay zekâ tabanlı birçok programın ortaya çıkması, robot oyuncakların piyasaya sürümü ve hala birçok cihazda kullanılan yapay zekâ uygulamaları örnek olarak verilebilir.⁵ Bunun yanında akıllı tele-

¹ Selmer Bringsjord & Naveen Govindarajulu, “Artificial Intelligence”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Fall 2018, Erişim: Şubat 2024, <https://plato.stanford.edu/entries/artificial-intelligence/>.

² Kamuran Gödelek, *Zihin Felsefesi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011), 118.

³ Murat Arıcı, *Felsefeye Giriş: Temel Problemlere Sistemik Yaklaşım* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 147.

⁴ Cem Say, *Elli Soruda Yapay Zeka* (İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2018), 29.

⁵ Harun Pirim, “Yapay Zeka”, *Journal of Yaşar University* 1, No 1 (2006), 83-84.

fonlar, hayatın her alanında işi kolaylaştıran uygulamalar ve artık birçok konuda gerçekleştirilen olmazsa olmazları eklemek de yerinde olacaktır.

2. Yapay Zekâ Problemi

2.1. Yapay Zekâ Nedir?

Yapay zekânın çıkışı basit makineler kadar götürülecek olursa, insan yükünün hafifletilmesinin asıl amaç olduğu söylenebilir. İnsanın zaman içinde artan meşguliyeti, daha kapsamlı makinelere olan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. Bu alandaki teknolojik ilerlemelerle birlikte, “insan zihinselliğine benzer bir bilince sahip yapay zekâ yapmak mümkün müdür?” sorusuna muhatap olunmuştur. Bir taraftan bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler, diğer taraftan zihne dair felsefi tartışmalar ve kavramlara yüklenen anlamın net olmamasından dolayı yapay zekâdan beklentiler de farklılık göstermiştir. Arıcı'nın kısaca yaptığı “insan gibi rasyonel düşünebilen, insan gibi rasyonel eylemde bulunan ve bunu yaparken amacına ulaşabilmek için başarılı olma şansını maksimize edebilen makine veya dijital yazılımlara karşılık gelir”.⁶ şeklindeki tanım, yapay zekâ hakkında bir çerçeve sunması açısından kayda değerdir. Bununla birlikte, zihin-beden sorununa bakış açısının farklılığı, yapay zekâya da yansımış ve farklı tanımlara neden olmuştur.

2.2. Zayıf ve Güçlü Yapay Zekâ

Bu bağlamda iki tür yapay zekâ tanımı ortaya çıkmaktadır. Bunlar; zayıf ve güçlü yapay zekâ olarak adlandırılır. Bu iki tanımın farklılığının nedeni, daha ziyade Kartezyen görüşten kaynaklı düalizme bağlanabilir. Bu görüşe göre; duygu ve düşünceler, fiziksel dünyadan farklı bir alana aittirler. Fizikalistler ise duygu ve düşüncelerin başka bir dünyaya ait olmadığı, aksine fiziksel dünyanın konusu olduğunu öne sürerler. Yapay zekânın ortaya çıkışı, böyle bir düşünsel alt yapıya dayanır ve insan zihninin makineler tarafından taklit edilebileceği iddia edilir. Burada yanlıya düşülmemelidir; düalist görüş, bedene gerek olmadan zihnin düşünebileceği, hedefler koyabileceği ve bunları gerçekleştirmek için

⁶ Arıcı, *Felsefeye Giriş*, 146

çaba harcayacağı fikrini öne sürmez. Düalistler de zihinle beden in ilişkili olduğunun farkındadırlar ama böyle bir zihinsel varlığın nasıl olup da bedene bir şeyler yaptırdığını, zihinsel arzu ve isteklerin bedenle gerçekleştiğini açıklamada yetersiz kalırlar.⁷

Searle'ün "beyin işlemleri ve zihin işlemleri sayısal hesaplama olarak canlandırabilir cevabı verildiğinde, zayıf yapay zekâ kuramıyla; bir programa sahip olmaktır cevabı verildiğinde ise güçlü yapay zekâ kuramıyla yanıtlanmış olacaktır"⁸ açıklaması da konuyu anlamada yardımcı olacak niteliktedir.

Güçlü yapay zekâ; uygun şekilde programlanmış bilgisayarların insanın bilinçli zihinselliğiyle özdeş olduğunu savunmaktadır. Bunun yanı sıra bilgisayarlara doğru programlar yüklendiğinde, anlama yetisi ve bilişsel kapasitesinin olabileceği iddia edilmektedir. Daha çok işlevselci materyalistler olarak adlandırdığımız bu görüşün savunucuları arasında Daniel C. Dennet ismi verilebilir.⁹ Bu anlayışa göre insan beyninin işleyişi ile bilgisayarın işleyişi arasında fark yoktur. Burada bilincin, nöron faaliyetlerine değil de bedenin dışı vuran davranışlarına indirgendiği eleştirisi yapılmaktadır.¹⁰

Zayıf yapay zekâda ise, insanın bilinçli zihinselliğinin sadece taklit edilebileceği savunulur. Bu durumun bir bakıma faydalı olacağı, insan zihnine dair açıklanamayan birçok konuyu anlamaya yardım edebileceği iddia edilmektedir. John Searle ve Hubert Dreyfus bu görüşün savunucuları arasındadır.¹¹ Konu bağlamında Searle'ün fikirlerine daha geniş bir şekilde değinilecektir. Burada kısaca, bu görüşü savunanların, insan zihninin bilinçliliğine sahip

⁷ Gödelek, *Zihin Felsefesi*, 119.

⁸ Vedat Çelebi, "Searle ve Nagel'in Kuramlarında Fizikalizm Eleştirisi Bağlamında Yapay Zekanın Sınırı Tartışması", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 9, No 2 (2019), 354-355.

⁹ Aydan Turanlı, "İnsan Aklı ve Yapay Zeka", *Türkiye'de STS: Bilim ve Teknoloji Çalışmalarına Giriş*, ed. Aydan Turanlı & Arsev Umur Aydınoglu & Melike Şenol (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 2020), 245.

¹⁰ Caner Taslaman, "Bedenin ve Ruhun İki Ayrı Cevher Olup Olmadığı Sorununa Karşı Teolojik Agnostik Tavrı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2007), 51.

¹¹ Turanlı, "İnsan Aklı ve Yapay Zeka", 245.

bir yapay zekâyı mümkün görmedikleri belirtilmekle yetinilecektir. Makalenin konusu bağlamında mesele çok da dağıtılmadan John Searle üzerinden devam edecektir. Burada "Searle kimdir, Çince Odası Düşünce Deneyi nedir ve neyi ifade eder, Biyolojik Natüralizm olarak belirttiği düşüncesinin ana hatları nelerdir?" konuları alt başlıkları oluşturacaktır.

3. John Searle, Çince Odası Düşünce Deneyi, Zihin-Beden Sorunu, Biyolojik Natüralizm

3.1. John Searle Kimdir?

John Roger Searle, 1932 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Colorado eyaletine bağlı Denver şehrinde dünyaya gelmiştir. Lisans eğitimine Wisconsin Üniversitesinde başlamış, Oxford Üniversitesinde tamamlamıştır. Doktora diplomasını da Oxford'dan alan Searle, 2019 yılına kadar çalışmalarını Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi'nde sürdürmüştür.¹² Hocası J. L. Austin'in konuşma edimleri teorisini geliştirerek dil felsefesine sunan Searle'ün, zihin felsefesi üzerine önemli çalışmaları vardır. Searle, makinelere bilinç atfedilemeyeceğini savunmuştur. Bunu Çince Odası Düşünce Deneyi ile ortaya koymuştur. Bu deneyi daha çok Schank ve Abelson'un; programlanmış bilgisayarların, insan yetilerini simule etmenin ötesine geçeceğine dair iddialarına karşılık olarak sunmuştur. Schank ve Abelson, bir hikâye anlatılsa dahi doğru programlanmış bilgisayarların onun içeriğini anlayacağını iddia eden isimlerdir.¹³

3.2. Çince Odası Düşünce Deneyi

Bir düşünce deneyi gerçekleştiren Searle, materyalizmin o dönemdeki en etkili versiyonu olan işlevselciliği hedef almıştır. Bu deney; bir bilince sahip olmadığı halde, dışarıdan bilinçli gibi görünen davranışlara örnek verilmesi için kurgulanmıştır. Filozof, Çince bilmediğini hatta Çinceyi Japoncadan ayırt edemediğini belirttikten sonra kendisinin Çince sembollerle dolu kutuların ol-

¹² John R. Searle, *Zihin: Kısa Bir Giriş*, çev. Deniz Saraç (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021).

¹³ Turanlı, "İnsan Akli ve Yapay Zeka", 245.

duğu bir odaya kapatıldığını hayal etmemizi istemiştir. Elinde de ona sorulacak Çince soruları yanıtlamaya yarayan bir kural kitabının yani bir bilgisayar programının olduğunu düşünmemizi varsaymıştır. Ona sorular sorulacaktır ama Searle, bunların soru olduğunu dahi bilemeyecektir. Çünkü bunların belli sembollerle ifade edildiğini belirtilmiştir. Ardından, verilen kitaba bakarak ne yapması gerektiğini öğrenen düşünür, kutulardan sembolleri alarak programdaki sembollere uygun cevaplar verecektir. Burada Turing testine de vurgu yaparak; bu testi de geçtiği halde, tek kelime dahi Çince bilmeden doğru cevaplar verdiğini düşünmemizi istemiştir. Bu deneyden hareketle Searle, bu işlemi yaparken tek kelime Çince anlamadığını, dolayısıyla bu işlemi yapan bilgisayarın da bir şey anlayamayacağını belirtmiştir.¹⁴ Makinelerin girdi çıktı verilerine göre yaptığı işlemi, bilişsel işlem olarak görmenin yanlış olduğunu söylemiştir. Searle'e göre makinelerin bilişimsel işlevi mekanik-sentaktiktir. Burada semantik bir anlamadan söz edilemez. Yani makine dilin içeriğini anlayamaz. Ona göre hikâye anlatılan bilgisayarın, sorulacak sorulara doğru cevap vermesi, onu anladığı anlamına gelmez. Searle'ün karşı çıktığı şey, bilinç ve yönelimsellik gibi zihinsel durumların sadece davranışlarla anlaşılmaya çalışılmasıdır. Bu durum nesnel olma çabasıyla üçüncü şahıs perspektifinden olaya bakmaya çalışmaktır. Oysa qualia ve yönelimsellik birinci şahıs perspektifiyle alakalı durumlardır. O, zihinsel durumların öznel olduğunu söylemiştir. Ona göre qualia da öznel zihnin temel niteliğidir.¹⁵ Bu bağlamda Descartes'in düalizmini eleştiren Searle, buradaki düalist tutumu nedeniyle de eleştiri almıştır.

Burada Searle, Çince Odası Argümanıyla farklı bir strateji benimsediğini ifade etmiştir. Yapay zekânın, insan bilişini taklitte son derece başarılı olabileceğini, ancak bunun insan bilişiyile özdeş olmadığını; iki konunun birbiriyle alakasız olduğunu savunmuştur. Ona göre ortada derin bir problem vardır ve bu problem de

¹⁴ Searle, *Zihin: Kısa Bir Giriş*, 93.

¹⁵ Turanlı, "İnsan Aklı ve Yapay Zeka", 245-246.

bilgisayarın sembol manipülasyonu yapması, insan zihninin ise yorumlanmamış sembollere anlam yüklemesidir.¹⁶

Searle aynı bağlamda, bilgisayarları hesap makinesiyle hatta kitaplarla aynı düzleme koymak gerektiğini söylemiştir. Çünkü bilgiler, bilgisayara için değildir, bilakis gözlemciye bağımlı haldedir. Ona göre; olsa olsa elektriksel durum değişimleri bilgisayar için için olabilir.¹⁷

3.3. Zihin-Beden Sorunu

Bu problem, zihinle beden arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağına dairdir. Bunun için de 'zihinsel ve fiziksel olan nedir?' sorusunun doğru olarak tanımlanması gerekmektedir. Burada birbirini dışlayan iki ana görüşten bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlardan en temel yaklaşım olan düalizm, birbirine indirgenemeyen iki ayrı tözün varlığını kabul etmektedir. Düalist düşüncede ruh, düşünen ama yer kaplamayan bir yapıya sahipken; beden ise düşünemeyen, buna karşın yer kaplayan bir yapıdadır. Bedenin, uzay-zamana tabi olmasından dolayı fiziksel yasalarla açıklanabilme özelliği varken; ruh, sadece zamana tabi olmasından dolayı fiziksel yasalarla açıklanamaz. Bu durum başka bir probleme sebebiyet vermiş ve düalistler, iki tözün birbiriyle nasıl etkileşime girdiğini açıklamaya çalışmışlardır. Düşüncenin kökeni Descartes'e dayandığı için de Kartezyen düalizm olarak adlandırılırlar. Töz düalizmi, nitelik düalizmi, epifenomalizm, occasionalizm olmak üzere farklı türleri vardır.¹⁸ Bu ayrımların nedeni beden ve zihin arasındaki irtibata dair öne sürdükleri açıklamalardır.

Diğer temel yaklaşım olan fizikalizm (materyalizm/ monizm) ise zihinselliği beyne indiren bir anlayıştır. Burada tek bir tözün varlığı kabul edilir ki bu da fiziksel tözdür. Bunun da indirgemeci materyalizm, eleyici materyalizm, düzensiz monizm, felsefi davranışçılık ve işlevselcilik gibi alt türleri mevcuttur. Bunlardan bir kısmı zihinselliği beyne indirebilirken bir kısmı da tamamen red-

¹⁶ Searle, *Zihin: Kısa Bir Giriş*, 94.

¹⁷ Searle, *Zihin: Kısa Bir Giriş*, 94.

¹⁸ Çelebi, "Searle ve Nagel'in Kuramlarında Fizikalizm Eleştirisi Bağlamında Yapay Zekanın Sınırı Tartışması", 352.

detmektedir. Bir kısmı, zihinselliğe dair her şeyin zamanla anlaşılacağını ve açıklanacağını söylerken diğer bir kısmı da zihinsel kavramların fiziksel terimlerle açıklanmaya uygun olmadığını iddia etmektedir.¹⁹

3.4. Biyolojik natüralizm

Bilinç ve deneyimin özneliği, günün sonunda açıklanması zor bir problem olarak durmaktadır. Searle, düalist ve fizikalist yaklaşımları yetersiz bulmuş ve çözüm olarak “Biyolojik Natüralizm” kuramını öne sürmüştür. Ona göre bu kuram, zihinsel durumların biyolojik karakterini öne çıkarmaktadır.²⁰ Zihin-beden sorunundaki temel nedeni; “zihin”, “beden”, “zihinsel”, “fiziksel”, “madde-sel”, “nedensellik”, “özdeşlik”, indirgeme” gibi kavramlara dayandıran filozof, zihinsel ile fiziksel arasında ayırım olmadığını söylemektedir. Çünkü “zihinsel olan fiziksel olandan başka bir şey değildir.”²¹ Dolayısıyla zihin-beden sorununu çözmek için ilk önce kavramsal düalizmi reddetmek gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte eleştiri aldığı hususlardan birisi de burası olmuştur. Çünkü Searle’ün de konuya bakışı düalist bulunmuştur.

Zihnin fizikselliğinin beynin bir özelliği olduğunu dile getiren düşünür, “sindirimin sindirim sisteminin biyolojik bir özelliği olduğu gibi bilincin de beynin biyolojik bir özelliği olduğunu” söylemenin doğru olduğunu belirtmektedir.²² Ona göre bu doğal bir süreçtir ve arada metafizik bir uçurum da söz konusu değildir. Bu bağlamda düalist bakışı eleştiren Searle, indirgemeye karşı çıkararak da fizikalist bakışı eleştirmektedir. Çünkü bilinç beyin süreçlerine indirgenirse bilinç denilen şey ortadan kalkacak, geriye sadece beyin süreci kalacaktır.

Zihin-beden sorunundaki problemin diğer bir kaynağı ise filozofa göre nedenselliklidir. Nedenselliğin felsefede daha çok neden-sonuç ilişkisi bağlamında açıklandığını ve bu durumun fiziksel

¹⁹ Çelebi, “Searle ve Nagel’in Kuramlarında Fizikalizm Eleştirisi Bağlamında Yapay Zekanın Sınırı Tartışması”, 353.

²⁰ Searle, *Zihin: Kısa Bir Giriş*, 114.

²¹ Searle, *Zihin: Kısa Bir Giriş*, 110.

²² Searle, *Zihin: Kısa Bir Giriş*, 117.

olayların zihinsel olaylara sebebiyet verdiği şeklinde algılandığını söylemektedir. Searle'ün, burada eşzamanlı bir ilişkiden bahsedilmesi gerektiğini belirterek düalizmin neden olduğu sorunu gidermeyi amaçladığı ifade edilebilir. O, şöyle söylemektedir: “doğanın nedensel dizilişini tartışıyor oluşumuz ve bu diziliş sıklıkla zamanda peş peşe sıralanmış ayrı olaylarla ilgili olmaktan ziyade mikro-fenomenlerin, sistemlerin makro-özelliklerini nedensel olarak açıklamasıyla ilgilidir.”²³

Searle'ün biyolojik natüralizm'inin diğer bir özelliği de özdeşlik konusudur. Filozof bilincin, sinir sisteminde gelişen niteliksel, öznel ve birinci şahıs perspektifine dair bir süreç olduğunu belirtmiştir. Ona göre bilinç, tek başına nörobiyolojik bir süreç değildir, aynı zamanda fenomenolojik özelliklere de sahiptir.²⁴

Filozofun, biyolojik natüralizm düşüncesine, geleneksel literatürün bir yapı sökümüyle ulaştığı görülmektedir. Kendisi de aslında materyalizm ve düalizmin çekici yönlerini inkâr etmediğini dile getirmiştir. Materyalistlerin savunduğu evrenin fiziksel parçacıklardan meydana geldiği fikrini de, düalizmin öne sürdüğü indirgenemez zihinsel fenomenleri de kabul etmektedir. Onun karşı çıktığı şey, bu konudaki geleneksel söz dağarcığıdır. Sözcüklerin gelenekteki tanımlarından başka anlamlar ihtiva ettiğini göstermek istediğini belirtmektedir.²⁵

Searle, böylece nispeten daha basit olan felsefik sorunu çözdüğünü ama nörobiyolojik çözümün daha zor olduğunu belirtmiştir. Ona göre her bilinçsel durumun niteliksel tarafı da vardır. Bunun içerisine aritmetik işlemleri dahi eklemek gerektiğini söylemektedir. Bilincin niteliksel karakterinden dolayı, özne tarafından deneyimlendiği sürece varlığından söz edilebileceğini belirtmiştir. Birinci şahıs perspektifine sahip olan bu durumun, onun nesnel yönünü yok saymak anlamına gelmediğini dile getirmiştir. Searle, öznel ve nesnel kavramlarının ontolojik ve epistemolojik anlamları bakımından belirsiz olduğunu ifade etmektedir. Doğru-

²³ Searle, *Zihin: Kısa Bir Giriş*, 123-124.

²⁴ Searle, *Zihin: Kısa Bir Giriş*, 124.

²⁵ Searle, *Zihin: Kısa Bir Giriş*, 126.

luğu veya yanlılığı, kişiye göre değişmeyen şeye epistemik olarak ‘nesnel’ diyen düşünür, kişinin duygu ve düşüncelerinin işin içine girdiği durumu ise epistemik olarak ‘öznel’ bulmaktadır. Bilinçli hallerin, insan ve hayvan bağlamında kullanıldığı zaman doğru olacağını ve bu durumda ontolojik olarak öznellikten söz edilebileceğini; dağlar, moleküller, tektonik plakalar gibi fiziksel şeylerin ise hem ontolojik hem de epistemik olarak nesnel kategoride değerlendirileceğini belirtmektedir.²⁶

Searle, bilincin kendi özünden dolayı niteliksel, öznel ve birleşmiş halde olduğunu ifade eder. Ona göre bütün bu özellikler, aynı fenomenin farklı yönleridir. Tüm bilinçli, durumları yönelimsel; tüm yönelimsel durumları bilinçli bulmasa da iki durum arasında mantıksal ilişkilerin olduğunu söyler. Dolayısıyla bunlar birbirinden bağımsız fenomenler değildirler. Filozof aynı zamanda, bilinç dışı olarak ifade edilen durumların bilinçliliğin baskılanması ve diğer sebeplere bağlı olduğunu da ifade eder.²⁷ Böylece düşünür zihin-beden sorununun genel çözümünü bulduğunu iddia eder ve şöyle der: “Bilince beyinde mikro düzeydeki süreçler neden olur ve bilinç, beyinde yüksek düzey ya da sistem özelliği olarak gerçekleştirilir.”²⁸ Searle, burada da fizikalist tutum göstermekle eleştirilebilir.

4. Searle’e İtirazlar

4.1. Çince Odası deneyi bağlamında itirazlar

Günümüzün en etkili düşünürlerinden olan Searle, aynı zamanda görüşleriyle ilgili birçok eleştiri de almaktadır. Biyolojik natüralizm görüşüyle bilinci, sistem düzeyinde biyolojik bir özellik olarak değerlendiren filozof; yönelimsellik ve birinci şahıs perspektifini, bilincin olmazsa olmaz şartı olarak nitelemektedir. Buradan hareketle, yapay zekâda bilinçliliğin mümkün olamayacağını dile getirmektedir. Ona göre, insan ve hayvana ait bilinç, beyindeki nörobiyolojik süreçlerin neden olduğu birinci şahıs perspektifi ile alakalı öznel bir durumdur. Bilincin nörobiyolojik süreçlere neden-

²⁶ Searle, *Zihin: Kısa Bir Giriş*, 134-135.

²⁷ Searle, *Zihin: Kısa Bir Giriş*, 136-138.

²⁸ Searle, *Zihin: Kısa Bir Giriş*, 153.

sel olarak indirgenmesi, üçüncü şahıs perspektifine açık bir nesnelilik de içermektedir. Bilinç sahibi olmayan fiziksel nesnelere, sadece üçüncü şahıs perspektifine tabi olmasından dolayı, yapay zekânın bilincinin mümkün olamayacağı çıkarsamasına gitmektedir. Konuyu anlatmak için Çince Odası düşünce deneyini kurgular. Bununla birlikte, düşünce deneyi eleştiri almaktan kurtulamaz. Bu eleştirilere kısaca değinilmesi faydalı olacaktır.

Bu bağlamda ilk eleştiri olan Sistem cevabıyla, Searle'ün kendini sistemle eşdeğer görmesinin yanlışlığına vurgu yapılmaktadır. Çünkü Searle Çinceyi anlamasa da oda, semboller, programın dâhil olduğu sistemin tamamında bu anlayışın gerçekleşeceği itirazı yapılmıştır. Searle bu itiraza, "eğer kişi Çinceyi anlamıyorsa, sistem hiç anlamaz" cevabını vermiş ve sentaktan semantiğin çıkmayacağını belirtmiştir. İkinci bir itiraz robot cevabıdır. Bu cevapta; robotun içerisine yerleştirilen bilgisayara, etrafı algılamasını sağlayan duyu organları gibi aparatlar yüklenirse robotun, insanlar gibi anlayabileceği iddia edilmiştir. Searle, buna da itiraz etmiş ve aynı deneyin robot için de geçerli olduğu cevabını vermiştir. Beyin taklitçisi cevabı ile programın, beyindeki bütün sinir hücrelerinin ateşlenmesini taklit etmesi ile anlamın gerçekleşeceği ileri sürülmüştür. Searle'ün buna cevabı, sinir hücrelerinin ateşlenmesinin formel yapıyı taklit ettiği ancak yönelimsellik ve qualiaya sahip olmadığı şeklinde olmuştur. Başka zihinler cevabı, Searle'e hak vermekle birlikte, silikon hücreler yerine sinir hücrelerine benzer farklı yapıdaki malzemeyle, anlama ve düşünceye sahip bir yapay zekânın mümkün olacağını söylemektedir. Searle, bu cevabı da eleştirmiştir. Ona göre bu durum, kuvvetli yapay zekâ ile tezat bir içerik barındırmaktadır.²⁹

Burada birkaç soruyu gündeme taşıyarak, argümanın zayıflığına dikkat çekmek faydalı olacaktır. Bilinç nedir? Searle'ün bilince dair açıklamaları, her ne kadar konuya katkı sağlasa da, kavramın bilimsel ve felsefi boyuttaki muğlâklığı dikkate alındığında, salt doğru olarak lanse edilmesi, kuramının eleştiri aldığı noktalar da

²⁹ Gödelek, *Zihin Felsefesi*, 122-124

göz önüne alındığında nereye oturtulabilir? Searle'ün; bilinçle alakalı bütün gizemi çözmüş tavrından geri adım atmaması bilimin nesnelliliğiyle ne derece örtüşecektir? Ortada kategorik olarak birbirine indirgenemeyen iki yapı söz konusu iken bu iki yapıyı birbirine indirgemek ne kadar doğru olacaktır? Son olarak, yapay zekâda insan bilişselliğine benzer bir yapının mümkün olması ile insan bilişselliğini beklemek arasındaki temel fark, işlevsellik bağlamında çözüm aranması gereken bir konu değil midir?

Yukarıda sorulan sorular bağlamında Searle'ün haklı olduğu iddia edilebilir ve “yapay zekâda insan bilinçliliği mümkün değildir” denebilir. Burada bir konuya dikkat çekmek gerekmektedir. Yapay zekâdan bilinçlilik beklenmesi ontolojik olarak farklı olduğu bir şeye dönüşmesi anlamında okunmamalıdır. Aksine, bilinçlilik işlevinin yerine getirilmesi olarak değerlendirilebilir. Searle, “bilgisayarların günümüzde birçok olguyu ve süreci taklit etmekte kullanıldığını, örneğin bilgisayarda depremlerin, fırtınaların taklit edildiğini ama kimse bilgisayarın fırtına ya da deprem olduğunu düşünmezken bilgisayarda zihni taklit ettiğimizde insanların bilgisayara bilinç atfetmesinin anlamsız olduğunu” söylemektedir. Bunu da insanların davranış temelli düşüncelerine bağlamaktadır.³⁰ Oysa bu, tıpkı uçmak için kuş olmayı şart koşmaya benzetilebilir. Tamamen mekanik parçalara sahip olan uçakların bu işlevi yerine getirirken, onların kuş olmadığını söylemesi mantıken ne derece doğrudur?

4.2. Biyolojik Natüralizm Bağlamında Eleştiriler

Searle'ün Biyolojik Natüralizm ile bilinci, biyolojik bir yapıya indirgediği söylenebilir. Her ne kadar Biyolojik Natüralizm kuramını açıklarken düalizm ve fizikalizmin yetersizliğini dile getirip, kendi kuramının zihin-beden sorununa çözüm olduğunu belirtse de bilinci; nörobiyolojik süreçlere indirgemesi ve zihinselliğin fiziksellik olduğunu iddia etmesiyle soruna çözüm bulduğu fikri tartışma götürür. Aslında eleştirdiği iki görüşe nispetle arafta kaldığı da söylenebilir. Düalizmi eleştirirken, bilinci nörobiyolojik bir

³⁰ Gödelek, *Zihin Felsefesi*, 124.

sisteme indirgemesi, epifenomenalist bir tutum olarak eleştiri almıştır. Ancak Searle, biyolojik natüralizmin epifenomenalizme götürmeyeceğini iddia etmiştir. Doğan'a göre Searle, "bilincin nedensel işleyişini, formun bir işleyişi" gibi görmektedir ve bilinç, parçası olduğu sistemden daha üstün değildir.³¹ Bu bağlamda Doğan, Searle'ün epifenomenalizmle başa çıkmasının zor olduğunu belirtir. Burada bir zorluğa dikkat çeker: "bilince her ne kadar beyindeki süreçler sebep olsa da bilincin kendisi bir şey üretmiyor muş gibi gözükmemektedir ve Searle'ün bilincin, beynin yüksek seviye bir özelliği olduğuna dair tanımı, bilinci bir epifenomen haline dönüştürebilir bir tanımdır."³²

Filozof, epifenomenalizmden kaçınmak ve bilincin beden üzerindeki etkisini mantıklı bir açıklamaya oturtmak için evrimsel boyutla ilgili bir açıklamaya girişmiştir. İnsan ve gelişmiş hayvanların, bilinçle evrildiğini söylemektedir.³³ Oysa Searle'ün, bilinci beynin bir fenomeni olarak görmesi demek; evrimsel işlevin beyinle alakalı olduğunu söylemesi demektir. Doğan'a göre, bedenin de beyinle ilişkisini göz önüne alırsak Searle'ün, kaçınmaya çalıştığı bir duruma aslında sebebiyet verdiği görülür. Bu da "bedenin zihne tek taraflı etkisi" demektir.³⁴

Searle'ün yapay zekâda yönelimsellik ve qualianın olmadığı, dolayısıyla birinci şahıs perspektifine sahip olamayacağı fikri Nagel'in "yarasa olmak nasıl bir şeydir?" sorusuyla önemini yitirmiştir. Çünkü hiçbirimiz, ötekiye dair birinci şahıs perspektifine sahip olamayız. Bu çerçevede başkası olmayı hiçbir şekilde deneyimleyemeyiz. Aynı türden geldiğimiz canlılarla anoloji argümanı veya ayna nöronlar çerçevesinde bir anlayış söz konusu olsa bile bu üçüncü şahıs perspektifine açık bir durumdur. Dolayısıyla Sear-

³¹ Mehtap Doğan, "Biyolojik Doğalcılık Ekseninde John Searle ve Zihin-Beden Problemi" *Meta Zihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi* 1, No 2 (2018), 236.

³² Doğan, "Biyolojik Doğalcılık Ekseninde John Searle ve Zihin-Beden Problemi", 236.

³³ Doğan, "Biyolojik Doğalcılık Ekseninde John Searle ve Zihin-Beden Problemi", 237.

³⁴ Doğan, "Biyolojik Doğalcılık Ekseninde John Searle ve Zihin-Beden Problemi", 237.

le'ün bu konudaki görüşünün isabetliliği tartışmaya açık bir pozisyondadır.

Son olarak Tümkaya'nın bu bağlamda itirazları dikkat çekicidir. İtirazlarını çeşitli sorularla dile getiren Tümkaya, "indirgeme olayı nasıl indirgenen şeyin varlığının inkârı olabilir?" sorusunu sormuştur.³⁵ Ona göre, "ancak varlığı kabul edilen şeylerin indirgemeci açıklaması" olabilir. Sıcaklık kinetik enerjiye indirgenmişinde bunun onun inkârı anlamına gelmeyeceğini belirtir. Searle'ün, başarılı bir şiir simülasyonunu biliş kabul etmemesini mantıklı bulmayan Tümkaya'ya göre Searle, zaman zaman da kendisiyle çelişmektedir. Çünkü o, "her bilişsel süreç elbette simüle edilebilir ama duplikasyon farklı bir şey olduğundan ortaya çıkan yapay bir bilinç olmayacaktır," demektedir. Diğer bir itirazını örnekle açıklar ve "uçan makineler aerodinamik açıdan kuşlara benzer ama bir tanesi dahi yumurtlarken görülmemiştir. Neden Searle, ısrarla simülasyon ve duplikasyon farklı şeylerdir demektedir?" sözlerini dile getirir. Filozofun insan bilinçliliğine dair ısrarına anlam veremeyen Tümkaya, insan kusurluluğunu taklit etmeyi mantıksız bulmaktadır.³⁶ Buradan yola çıkarak, Searle'ün güçlü yapay zekâ tanımının problemliliği söylenebilir. İnsanın kusurlu yapısını model alan bir yapay zekânın güçlü yapay zekâ olarak tanımlanması sorunlu bir ifade şekli olarak okunabilir.

Buraya kadar meselenin bilimsel açıdan bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır. Bundan sonra teolojik açıdan, bilince sahip olmayan bir nesnede bilincin imkânı irdelenecektir. Bunu yaparken, daha ziyade monoteist dinler bağlamında konu ele alınacak ve bu dinlerdeki tanrı anlayışı ekseninde konuya yaklaşılabilecektir.

5. Teist Dinlerde Tanrı Anlayışı

Teizm, Tanrının varlığını kabul eden bir anlayıştır. Bir din olmamakla birlikte monoteist üç dinin inanç çerçevesini ifade etmek-

³⁵ Serdal Tümkaya, "Yapay Bilinç Tartışmasında Biyolojik Doğalcı Yaklaşımın Hataları", *Kaygı: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 21, No 2 (2022), 895.

³⁶ Tümkaya, "Yapay Bilinç Tartışmasında Biyolojik Doğalcı Yaklaşımın Hataları", 895-896.

tedir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam olarak adlandırılan bu dinler, kendi aralarındaki farklılıklara rağmen temelde Tanrı anlayışları bakımından ortak görüşlere sahiptirler. Buna göre teizmde evrenin yaratıcısı olan Tanrı, “ her şeye kadir, her şeyi bilen ve salt iyi olan aşkın” bir varlıktır.³⁷ Tanrı yaratmakla da kalmaz, bireylerin ve toplumların hayatına müdahale edecek ilahi fiillerde bulunur. Bu fiil, dualara karşılık verme veya mucize şeklinde kendini gösterebilir. Hristiyanlıkta mucize, halen mümkün olabilen bir durum iken; Müslümanlık bağlamında mucize, peygamberle birlikte sona ermiştir.

Tanrı'nın dünyada fiilde bulunması, deizm ve teizmde farklılık göstermektedir. Deist anlayışa göre, dünya yaratılmıştır ve Tanrı'nın müdahalesine ihtiyaç hissetmeyecek şekilde, doğa yasalarına tabi olarak varlığını devam ettirmektedir. Teizmde bilgi sahibi olan Tanrı; her şeyi bilir, her şeye gücü yeter ve mutlak iyidir. O, dünyayı yaratmış ve bununla da kalmamış, onu koruyup gözetmiştir. Ayrıca, mucize ve dualara karşılık verme gibi fiillerle müdahaleye devam etmektedir.³⁸

5.1.Tanrının Sıfatları

Teistik düşünceye göre Tanrı, ontik açıdan basit bir varlıktır. Tanrı'nın mutlak ve mükemmel oluşu, onun basit bir varlık olmasının yanı sıra “Bir” olmasıyla da ilgilidir. Birlik, eşi ve benzeri olmaması yönüyle niceliksel, karmaşık bir varlık olmaması yönüyle de niteliksel anlamda bir basitliktir. Teist Tanrı anlayışının ikinci bir özelliği, ezeli-ebedi olmasıdır. Bu durum Tanrı'nın mükemmel bir varlık olması ile ilintilidir. Çünkü mükemmel varlık, hiçbir sınırlama kabul etmez. O, ilk olandır ve zatı gereği var olduğu için kadim ve ezelidir. Tanrı, zaman dışı olduğu gibi mekân dışıdır da. Teist dinlere göre Tanrı, hem aşkındır hem de içkin. Aşkın olması, Tanrı ile diğer varlıklar arasındaki ontolojik düzlem farkıyla ilgili-

³⁷ Michael Peterson, vd, *Akl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, çev. Rahim Acar (İstanbul: Küre Yayınları, 2020), 27.

³⁸ Kemal Batak, “Doğa Yasalarının Zorunluluğu, İlahi Fiil ve Mucize”, *Klasik ve Modern Metinlerle Din Felsefesi Derleri*, der. Recep Alpyağlı (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 578.

dir. Bu durum Tanrı'nın âleme müdahale etmeyeceği anlamını taşımaz. Aksine Tanrı ve yarattığı âlem arasında dinamik bir ilişki vardır. Çünkü Tanrı aynı zamanda yarattığı âleme içkin bir varlıktır. Teizmin Tanrı anlayışı, O'nun her şeyi bildiğine dayanmaktadır. Buna göre O, dolayimsız olarak, her şeyi eksiksiz ve kusursuz olarak bilir. O'nun bilgisinde artma ve eksilme yoktur. Teist anlayıştaki ortak Tanrı anlayışlarından birisi de O'nun irade ve kudret sıfatlarına sahip olmasıdır. Bu anlayışa göre; Tanrı tüm fiil ve iradesinde dışarıdan bir müdahaleye bağlı olmaksızın eylemde bulunur. Tanrı'nın kudret sıfatı, irade sıfatıyla yakın ilişkiindedir.³⁹ Buna göre Tanrı, her şeye gücü yeten, mutlak güç sahibidir ve bu gücün en önemli belirtisi de yaratmadır.

Buraya kadar ifade ettiklerimizden yola çıkarsak, Searle'ün bilinç argümanının teizm bağlamında problemli olduğu söylenebilir. Searle, bilincin biyolojik varlıklara içkin bir durum olduğunu ifade etmektedir. Her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, yaratan, salt iyi olan mükemmel varlık, Searle göre ya bilince sahip değildir ya da biyolojik bir yapıya sahiptir. İkisi de mümkün olmadığına göre Searle'ün bilinç argümanının teist anlayışta çalışmadığı söylenebilir. Monoteist dinlerdeki melek ve şeytan kavramları da iddiayı destekler örnekler olarak sunulabilir.

5.2. İlahi Fiil, Mucize, Nedensellik

Tanrı'nın ilahi fiili oldukça tartışmaya açık bir konudur. Tanrı'ya hangi sıfatların atfedileceği, bunların nasıl algılanması gerektiği, beraberinde ciddi problemler barındırırken, konunun bilim-din ilişkisini içerisine alan boyutu da mevcuttur. Bu durum teist gelenekte birbirinden farklı görüşler ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aslında bunun, aydınlanma ile değişen düşünce yapısının inanç boyutuna dair tarihsel bir arka planı bulunmaktadır. Bununla birlikte monoteist dinler arasında temelde, Tanrı'nın mutlak kudreti ve mucize konusunda büyük farklar görülmemektedir. Sonuç olarak; bilimsel gelişmelerle birlikte fiziksel olaylara dair neden-

³⁹ Ergin Ögçem, "Tanrının Bazı Sıfatları Bağlamında Deizmin İmkânına Dair Bir Analiz", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 69 (2020), 1432-1434.

sonuç bağlamındaki açıklamaların getirdiği determinist bakış açısı, evrende Tanrı'ya yer bırakmamış, onu tamamen aşkın bir pozisyona itmiştir. Din-bilim tartışmalarının temelini de oluşturan bu görüşe göre, Tanrı'nın ilahi fiil bağlamında evrene müdahalesi, bilimle çatıştığı zaman reddedilir. Buna göre, "Eğer Tanrı mucizeler yapsa ya da dünyada özel bir tarzda fiilde bulunsaydı, bilimin ilan ettiği yasalara karşı gelmiş olurdu. Bu da bilime terstir." anlayışı, beraberinde ilahi fiilin şekline dair farklılıklara neden olmuştur.⁴⁰ Buna rağmen Modern Batı düşüncesindeki kötülük probleminde, Tanrının evrene ya da kötülüğe müdahalesinin beklenmesi de dikkat çekicidir.

İlahi fiile dair görüş, Descartes ile yeni bir boyut kazanmıştır. Descartes, kesin bilgiye ulaşmak için metodolojik şüpheciliği kullanmış, doğruluğu gösterilmemiş bilginin kanıtlanmamış bilgi olduğu sonucuna gitmiştir. Bunu sağlamak için de matematiğin kesinliğini felsefe ve doğa bilimlerine uygulamayı önermiştir. Descartes'in bu fikrini haddi aşma olarak gören Newton'a göre ise Tanrı, evrene dair fiilde bulunabilir ve müdahale edebilir. Örneğin, gezegenlerin yönlerini tanzim edebilir. Leibniz ise Newton'un bu görüşünü eleştirmiş ama mucizeyi inkâr etmemiştir.⁴¹

Leibniz, Tanrı'nın yaptığı her şeyi mükemmel yapmadığı şeklindeki fikirlere katılmaz. Çünkü ona göre bu durum, Tanrı'nın büyüklüğüne aykırıdır. Filozof, Tanrı'nın evreni en mükemmel formda yarattığını söylemiştir. Buna rağmen mucizeleri kabul etmiş ve bunların ikincil kurallara karşı olsalar da genel düzene uygun olduklarını iddia etmiştir.⁴² Ona göre bu doğanın ihtiyaçlarını karşılamak için değil, Tanrı'nın lütfuyla ilgili bir durumdur.

Hume'un konuya bakış açısı ilginçtir. O, mucizeleri reddetmemekle birlikte doğa yasasına aykırı bulmuştur. Çünkü mucizenin gerçekleşme olasılığı, doğa yasalarına nispetle, çok daha dü-

⁴⁰ Plantinga'dan akt. Batak, "Doğa Yasalarının Zorunluluğu, İlahi Fiil ve Mucize", 578.

⁴¹ Lameter'den akt. Batak, "Doğa Yasalarının Zorunluluğu, İlahi Fiil ve Mucize", 579.

⁴² Sebahattin Çevikbaş, *Leibniz ve Felsefesi Mantık, Fizik ve Metafizik* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2006), 319-320.

şüktür.⁴³ Searle'ün eserlerinde onun nedensellik ile ilgili görüşlerine itiraz etmekle beraber önemseydiği de görülmektedir. Bu bağlamda bahsedilmesi gereken bir başka isim de Immanuel Kant'tır. Batak, Kant'ın tümevarım ilkesini nedensellik ilkesi olarak gördüğünü ve a priori olarak değerlendirdiğini söylemiştir.⁴⁴ Filozof, zihnimizin yasalarının doğaya uygulanmasının mutlak başarıyı getireceğine inanmaktadır.

İslam felsefesinde bu konudaki en kayda değer görüş Gazzali'ye aittir. Düşünür Tehafüt'te, art arda gelen olaylar arasında bir zorunluluk olmadığını dile getirmiş ve şöyle demiştir: "Tabiatta süregelen düzende alışkanlık sonucu olarak, sebep ile sebepli arasında var olduğuna inanılan ilişki (iktiran), bize göre zorunlu değildir", "Allahın ezeli takdiri gereği, bunların birbiri ardından yaratılmasından kaynaklanmaktadır."⁴⁵ Evde bir su testisi bıraktığını farz etmemizi isteyen düşünür, eve döndüğü zaman onu bir elma ağacı olarak bulmasının mümkün olabileceğini, yüce Allah'ın her şeye kadir olduğunu dile getirir. Ona göre; böyle bir durum imkân dâhilinde olmakla birlikte Tanrı, olayların böyle gerçekleşmediğine dair insanda bir bilgi yaratmıştır. Dolayısıyla bunun bir zorunluluk olmayıp sadece imkân dâhilinde olduğunu söylemektedir.⁴⁶ Gazzali'nin bu yorumu, Tümevarımın reddi ve nedenselliğin zorunluluğunun reddi olarak okunabilir. Aksi takdirde nedenselliğin reddi değildir. On birinci yüzyılda Gazzali'nin dile getirdiklerine benzer görüşleri on sekizinci yüzyılda Hume dile getirmiştir.

Searle *Zihin, Kısa Bir Giriş* kitabında, birçok filozofun onunla aynı fikirde olduğunu söylediği Hume'u eleştirmiştir. Hume'un doğada zorunlu bağlantıyı ve rasyonel temeli kabul etmediğini belirtmiştir. Hume'un nedensellik ile ilgili görüşlerinin iki temel noktası olduğunu dile getirmiştir. Bunların ilki, doğada zorunlu

⁴³ Hume'den akt. Batak, "Doğa Yasalarının Zorunluluğu, İlahi Fiil ve Mucize", 581.

⁴⁴ Batak, "Doğa Yasalarının Zorunluluğu, İlahi Fiil ve Mucize", 581.

⁴⁵ Gazzali, *Filozofların Tutarsızlığı*, çev. Mahmut Kaya & Hüseyin Saroğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), 167.

⁴⁶ Gazzali, *Filozofların Tutarsızlığı*, 170.

bağlantının olmadığı, ikincisi ise bulduğumuz şeyin evrensel düzenlilikler olduğudur.⁴⁷

Searle, her ne kadar Hume'ü eleştirse de onunla aynı fikirde olmayan sesler çıkmaya devam etmektedir. Karen Harding, *Dün ve Bugün Nedensellik: Gazzali ve Kuantum Teorisi* adlı makalesinde, kuantum teorisi ile Gazzali'nin nedensellik anlayışı arasında benzerliklerden bahseder. Ona göre kuantum teorisinin Kopenhag yorumu, Gazzali'yle benzer şeyler söylemektedir. Harding, dünyanın tümüyle bilinebilir ya da tahmin edilebilir olmadığını, tahmin edilebilirse de her an mucizenin çıkmasının mümkün olacağını dile getirir. Gazzali bunu 'Tanrı'nın kendi adedine uymaması' olarak ifade ederken kuantum teorisinin Kopenhag yorumu, kurşun bilyelerin bırakıldıklarında yere düşmelerinin çok yüksek bir ihtimal olduğunu, buna rağmen mucizevî bir şekilde yukarı doğru çıkmalarının da mümkün olabileceğini söyler. İki görüşe göre böyle bir olayın meydana gelme olasılığı çok düşük olsa da mümkündür.⁴⁸

Sonuç

Searle, bilinç konusundaki çalışmalarıyla adını duyurmuş bir düşünürdür. Özellikle zihin-beden sorunu kapsamında, biyolojik natüralizm adını verdiği teorisi ve yapay zekâda gerçek bilincin imkânını tartıştığı Çince odası argümanıyla bilinmektedir. Dil felsefesine yönelik çalışmalarının da etkili olduğu bir perspektiften konuyu değerlendiren düşünür, sentakstan semantiğin çıkmaya-çağına dair söylemiyle meşhurdur. Güçlü ve zayıf yapay zekâ ayırımını yapan bu isim, makalemizde daha ziyade Çince Odası argümanı ve biyolojik natüralizm çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu makalenin ana iddiasını "teolojik açıdan Tanrısal imkân bağlamında bilinçliliği olmayan bir yapıda bilincin mümkün olabileceği" fikri oluşturmaktadır. Makalede, Searle'ün söylemlerinin problemleri bir çıkarıma dayandığı iddia edilmiştir. Biyolojik Natüralizmi, güçlü yapay zekânın ön koşulu olarak sunmasının, prob-

⁴⁷ Searle, *Zihin: Kısa Bir Giriş*, 185-192.

⁴⁸ Karen Harding, "Dün ve Bugün Nedensellik: Gazzali ve Kuantum Teorisi", *Klasik ve Modern Metinlerle Din Felsefesi Dersleri*, der. Recep Alpyağıl (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 535-546.

lemi manipüle edici bir yönünün bulunduğu belirtilmiştir. Bütün bunlar göz önüne alınarak, yapay zekâda insan bilincine benzer bir bilincin mümkün olabileceği savunulmuştur. Makalede, yapay zekâda İnsan bilinçliliğinin asla mümkün olmayacağını söyleyen yazara, Teist perspektiften Tanrı ve onun kadiri mutlaklığı açısından cevap aranmıştır. Tanrının bu sıfatıyla aleme müdahale etmesinin mümkünlüğü, ilahi fiil bağlamında verilerek, mucizenin imkanı, makalenin sınırlılığı çerçevesinde irdelenmiştir. Bu konuda Searle'ün argümanlarının zayıf noktaları ve Gazzali, Hume ve kuantum teorisinin Kopenhag yorumu çıkış noktasını oluşturmuştur.

Çalışmanın ön hazırlığı şeklindeki literatür araştırmasında, ilgili makalelerde, yapay zekada bilincin olmayacağına dair görüşlerin rağbet gördüğü fark edilmiştir. Bunun birinci nedeninin, problemin Searle'ün çizdiği çerçevede tartışılması olduğu söylenebilir. Searle'ün, davranışçı ekolü eleştirmesi, kendini buna karşıt bir konumda değerlendirmesi ve söz konusu ekolün itibar kaybetmesinin de manipülasyonda etkili olduğu belirtilebilir. Filozofun düalizmi eleştirmesiyle birlikte düalist bir tutumla olaya yaklaştığı iddiası dikkate değerdir. Buna rağmen bilinci nörobiyolojik sürece ontolojik olarak değil de nedensel olarak indirgemesi çelişkiyi barındıran fizikalist bir okuma olarak da değerlendirilebilir. Searle'ün yapay sinir ağları teknolojisindeki ilerlemeleri göz ardı etmesi, ilerleyen teknolojiyle birlikte mekanik maddenin ötesindeki biyolojik bir maddeye içkin yapay zekânın imkanı, biyolojik natüralizmin metodolojik çelişkisi olarak görülebilir.

Nörobiyolojik bir sistemin, subjektif bir özelliğe nasıl yol açtığı sorusuna Searle'ün cevap vermede yetersiz kaldığı söylenebilir. Tamamen fiziki olan bir yapının üzülmeye, âşık olması, bir sanat eserini beğenmesini zor problem olarak değerlendiren filozof, nihayetinde açıklamaları bağlamında yeterli olamamıştır.

Teist açıdan düalist yaklaşımın daha ziyade kabul görmesi, natüralist yaklaşımın ise madde dışında bir cevheri bilimsel araştırma kapsamına almaması, iki düşüncenin uzlaşmazlığı önündeki temel engel olarak okunabilir. Bu bağlamda merkezi iddianın düa-

list bir çerçevede, fiziksel bir yapıya Tanrı'nın ruh vermesi perspektifinden ziyade kadiri mutlak Tanrı anlayışındaki "her şeye gücü yetmesi" sıfatının önemine vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla tanrısal imkân çerçevesinde mucize benzeri tanrısal fiillerin gerçekleşmesinin nispeten mümkün olabileceği sonucuna gidilmiştir. Gazzali, Hume ve kuantum teorisinin Kopenhag yorumunun doğadaki düzenliliğe aykırı bir belirsizliğe kapı araladığı şeklindeki bir itiraza, burada nedenselliğin reddinin söz konusu olmadığı ancak nedensel zorunluluğun reddinin söz konusu olduğu cevabı verilebilir.

Kaynaklar

- Arıcı, Murat. *Felsefeye Giriş: Temel Problemlere Sistemik Yaklaşım*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019.
- Batak, Kemal. "Doğa Yasalarının Zorunluluğu, İlahi Fiil ve Mucize". *Klasik ve Modern Metinlerle Din Felsefesi Dersleri*. Der. Recep Alpağal. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021): 577-616.
- Bringsjord, Selmer & Govindarajulu, Naveen. "Artificial Intelligence". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Fall 2018. Erişim: Şubat 2024. <https://plato.stanford.edu/entries/artificial-intelligence>.
- Çelebi, Vedat. "Searle ve Nagel'in Kuramlarında Fizikalizm Eleştirisi Bağlamında Yapay Zekanın Sınırı Tartışması". *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 9, No 2 (2019), 351-376.
- Çevikbaş, Sebahattin. *Leibniz ve Felsefesi Mantık, Fizik ve Metafizik*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2006.
- Doğan, Mehtap. "Biyolojik Doğalcılık Ekseninde John Searle ve Zihin-Beden Problemi". *Meta Zihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi* 1, No 2 (2018): 227-240.
- Gazzali. *Filozofların Tutarsızlığı*. Çev. Mahmut Kaya & Hüseyin Sarıoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 2020.
- Gödelek, Kamuran. *Zihin Felsefesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Harding, Karen. "Dün ve Bugün Nedensellik: Gazali ve Kuantum Teorisi". *Klasik ve Modern Metinlerle Din Felsefesi Dersleri*. Der. Recep

- Alpyağıl. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021): 535-546.
- Ögçem, Ergin. "Tanrının Bazı Sıfatları Bağlamında Deizmin İmkanına Dair Bir Analiz". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 69 (2020): 1426-1436.
- Peterson, Michael vd. *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*. Çev. Rahim Acar. İstanbul: Küre Yayınları, 2020.
- Pirim, Harun. "Yapay Zeka". *Journal of Yaşar University* 1, No 1 (2006): 81-93.
- Say, Cem. *Eller Soruda Yapay Zeka*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2018.
- Searle, John R. *Zihin: Kısa Bir Giriş*. Çev. Deniz Saraç. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021.
- Taslaman, Caner. "Bedenin ve Ruhun İki Ayrı Cevher Olup Olmadığı Sorununa Karşı Teolojik Agnostik Tavrı". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2007): 41-68.
- Turanlı, Aydan. "İnsan Akli ve Yapay Zeka". *Türkiye'de STS: Bilim ve Teknoloji Çalışmalarına Giriş*. Ed. Aydan Turanlı & Arsev Umur Aydınoglu & Melike Şenol. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 2020: 243-253.
- Tümekaya, Serdal. "Yapay Bilinç Tartışmasında Biyolojik Doğalcı Yaklaşımın Hataları". *Kayı: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 21, No 2 (2022): 881-901.